

YAŞAYAN ATEŞ KÜLTÜ: SANAT VE MİTLERDE ATEŞİN SEMBOLİZMİ

The Living Culte of Fire: The Symbolism of Fire in Art and Myths

Esra AVCI KURT*

ÖZET

Ateşin keşfi ve kontrol edilmesi ile insan, gelişimini etkilemiş ve yaşam piramidinde kendini en üste çıkarmıştır. Bu geçişle birlikte ateş, insanlar için kutsal olmuştur. İnsanlar ateşi doğanın ve yaşamın bir parçası olarak kabul etmiş ve saygı duymuşlardır. Saygı ve kutsiyet ile birlikte ateşle ilgili inançlar ortaya çıkmış, toplumsal kurallarına ve kültürlerine yön veren önemli bir element olmuştur. Ateş, farklı kültürlerde ve mitlerde farklı birçok anlamı ifade etmektedir. Arınma, iyileşme (sağlık), tutku, arzu, yeniden doğuş, diriliş, sonsuzluk, yıkım, umut ve cehennem gibi birçok kavramı sembolize etmektedir. Bu semboller sanat, sinema ve edebiyatta işlenmiş, dini metinlerin bir parçası olmuştur. Farklı mitlerde farklı anlamlar taşımış, toplumlar kendi kutsal ateş kültürünü yaşatmıştır. Tanrıların gazabı olarak kabul edilen ateş, farklı bir kültürde din ve tapınılan olmuştur. Ateşin Türk kültüründeki kutsallığı ve inanışlar günümüze kadar devam etmiştir. Türk kültüründe İslamiyet'in kabulünden önceki inanışlar daha sonrasında yeni anlamlar yüklenerek devam etmiştir. Ateş, günümüzde de kültürümüzün bir parçası olarak önemini korumaya devam etmektedir. Bu çalışmada farklı mitlerde geçen ateşin sembolizmini, Türk mitolojisinde ateşin önemini, sanatın içinde ateşin ifadelerini incelemek; ateşin tarihsel temellerine dikkat çekerek günümüzdeki davranış, ritüeller ve inançları anlamlandırmak amaçlanmıştır

Anahtar Kelimeler: Ateş, Ateş Kültü, Mitoloji ve Ateş, Ateşin Sembolizmi, Ateş ve Sanat

ABSTRACT

Through the discovery and control of fire, man has influenced his development and elevated himself to the top of the pyramid of life. Thanks to this transition, fire became sacred to humans. People have taken fire into their lives and accepted as a part of nature. Along with respect and sanctity, beliefs about fire emerged and became an important element that steered their social rules and cultures. Fire has many different meanings in different cultures and myths. It symbolizes many concepts such as purification, healing (health), passion, desire, rebirth, resurrection, eternity, destruction, hope and hell. These symbols have been processed in art, cinema and literature and have been a part of religious texts. It has different meanings in different myths, and societies have kept their own sacred fire cult alive. Fire, which is accepted as the wrath of the gods, has become a religion and worship in a different culture. The sanctity of fire and beliefs in Turkish culture have continued until today. Beliefs before the acceptance of Islam in Turkish culture continued with new meanings. Today, fire continues to maintain its importance as a part of our culture. In this study, to examine the symbolism of fire in different myths, the importance of fire in Turkish mythology, the expressions of fire in art; It is aimed to make sense of today's behavior, rituals and beliefs by drawing attention to the historical foundations of fire.

Keywords: Fire, Cult of Fire, Fire and Mythology, Fire Symbolism, Fire and Art.

* Araştırma Görevlisi, Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölüm, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, esra.kurt@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2079-7745.

Giriş

Ateş, yüzyıllar boyunca insanoğlunun inanışlarını etkileyen bir element, aynı zamanda yaşamlarını sürdürebilmelerinin zaruri bir ihtiyacı olarak varlığını sürdürmüştür. Ateşin keşfi ve kontrolü ile barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlardan, güç, doğa üstünde üstünlük kurma amaçları doğrultusunda insan için değerini daima korumuştur.

Ateşin keşfi ve kontrolü ile insan ekosistemde tepeye sıçradı. Bu sıçramadaki önemli adımlardan biri de ateşin kontrolünün keşfedilmesiydi. İnsanlar nihayet güvenilir bir ışık ve ısı kaynağına ve aynı zamanda etraflarında gezinen aslanlara karşı ölümcül bir silaha kavuşmuşlardı. Kısa süre içinde insanlar komşularına karşı da bu silahı bilerek kullanmış olabilirler (Harari, 2015, s. 25).

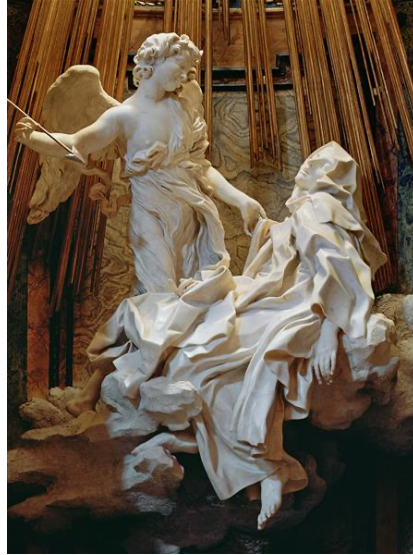
Ateş doğanın parçası olarak kabul edilmiş, maddesel yapıya müdahale edebilmesi, metallere yepyeni nitelikler kazandırabilmesi ve hem yok edip hem de var edebilen bir güç olması insanın ateşi kutsamasına sebep olmuştur. Ateşin gücünü keşfeden insan, saygı, korku, ümit gibi büyük duyguları da ateşle özdeşleştirmiştir. Zamanla insan ateşi yanına alarak savaşmayı öğrenmiştir. Bu sebeple ateş, önemli bir güç simgesi olmuş ve kutsanmıştır. Bu büyük gücün etkisi altında kalan insanoğlu için ateş ile ilgili efsanelerin, ateş tanrılarının /tanrıçalarının ve ateş inançlarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Tüm olgular arasında birbirine zıt iki değeri, iyiliği ve kötülüğü, aynı açıklıkla taşıyabilen tek olgudur. Cennette ışık saçar. Cehennemde yakar. Ateş tatlıdır ve ateş işkencedir. Mutfaktır ve kıyamettir. Ateş gönenc, ateş saygıdır. Koruyucu ve müthiş bir tanrıdır, İyidir ve kötüdür. Kendisi ile çelişkiye düşebilir. Bu nedenle Evrensel açıklamanın ilkelerinden biridir (Bachelard, 1999, s. 17-18).

Ateş mevhumuyla kurulan bağ, ona dinsel bazı niteliklerin yüklenmesine neden olmuştur. Hemen her kültürde ateş ve yakıldığı ocak kutsal birer unsur olmanın yanında başlı başına bir tanrı/tanrıça ya da tanrının tezahürü olarak kabul edilmiş; ateşin kıvılcımı, kuru, dumanı, külü, rengi, çıkardığı ses çeşitli mitolojik anlamlar kazanmış, ateşe türlü kurban, adak ve saçılar sunulmuştur (Gülyüz, 2019, s. 202).

Bazı mitlerde ateşin bedeni (ışık) ve ruhu (sıcaklığı) olduğuna inanılmıştır. Ateş kültü için güneş kültürünün bir parçası olduğu da söylenebilir. Ateşin güneşin bir parçası olarak görülmesi ve gece olduğunda güneş görevi üstlenmesi bu düşüncenin ana fikri olabilir. “Kült, yüce ve kutsal bilinen varlıklara, nesnelere karşı gösterilen saygı, onlara tapınış, inanç örüntüsüdür” (Çobanoğlu, Yıldırım, Tökel, Tekin & Doğan, 2019, s. 84).

Sanat, sinema ve edebiyat türlerinden örneklerle ateşin farklı sembollerini arayacağımız bu makalede, ateşin birden fazla anlamda ifade edildiğini göreceğiz. Batı sanatının mitoloji konulu resimlerini incelediğimizde Yunan ve Antik Roma efsanelerinden ve dini hikayelerden etkilendiğini söylememiz gerekir. Bernini'nin (Görsel 1) Azize Teresa'nın Vecdi heykelinin ateşi betimlediği söylenmektedir. Bernini, Avilalı Teresa'nın otobiyografisinde yazdığı bir melek ile karşılaşma anını aktarmıştır. Azize Theresa'nın “Ateş dolu” anlamında olan Seraph (Strong, 2022) adlı bir melek tarafından ziyaretini ve meleğin ona ateşli mızrağını saplayarak Tanrı aşkı ile yandığı anı anlatmaktadır. Bu ana dair yazılarında da “ateş” sıklıkla geçmektedir.

Görsele 1. Gian Lorenzo Bernini, *Ecstasy of Saint Teresa*, 1647-52.

Yanımda, solda, bir melek vücut buldu.... Uzun boylu değil kısaydı ve çok güzeldi; yüzü o kadar kızarmıştı ki hepsi ateş gibi yanan meleklerin en üst seviyedekilerinden birisi gibi gözüküyordu... Ellerinde büyük altın bir mızrak gördüm, mızrağın demir ucunda bir ateş noktası vardı. Bunu kalbime birkaç kere sapladığı ve iç organlarımı parçaladı. Mızrağı çıkardığında, organlarımı da çıkarıyormuş gibi hissettim ve Tanrının büyük sevgisiyle tükenmiş şekilde kaldım (Teresa of Avila 1515-1582, s. 165).

Philippe de Champaigne'nin Saint Augustine adlı eserinde (Görsele 2) tasvir edilen Aziz Augustine, bir Hristiyan piskopos ve ilahiyatçıydı. Resimde Aziz Augustinus bir elinde kitap ışıktan gelenleri yazacakmış gibi bir tüy kalem, diğer elinde yanan bir yürekle tasvir edilmiştir. Üzerinde "gerçek" anlamına gelen "veritas" (Charlton & Charles, 1879) yazan ışığın geldiği yere doğru bakmaktadır. Kalbi Tanrı ve hakikat aşkı ile yanmaktadır ve kalbindeki Tanrı sevgisi ile sadece doğruyu yazmaktadır. Francisco de Zurbarán'ın "Hayırseverlik Alegorisi" (Görsele 3) başlıklı eserinde de yanan bir kalp tasvir edilmiştir. Her iki eserde ateşle yanan kalpler hayırseverlik, ilahi aşk ve insanların kalplerinde yaşayan Tanrı'nın ilahi enerjisini sembolize etmektedir.

Görsele 2. Philippe de Champaigne, *Saint Augustine*, 1643 (Sol).

Görsele 3. Francisco Zurbarán, *Alegoría de la Caridad*, 1655 civarı.

Ateş Kültü ve Mitler

Yunan Mitolojisinde Titan Kronos ve Rhea'nın en büyük çocuğu Hestia, Antik Roma Mitlerinde Vesta aile ve ocak ateşi tanrıçası karşımıza çıkmaktadır. Hestia genellikle resim ve heykellerde olgun bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Önceliği ev ve ocakta pişen nimetleri korumaktır fakat toplumu korumak da görevleri arasındadır. Türk mitolojisindeki Umay iyesi gibi toplumun düzenini ve devletin devamlılığını koruduğuna inanılmıştır. Roma'nın merkezindeki Forum'da Vesta Tapınağı mevcuttur. "Roma'nın tek kadın ruhban sınıfı olan Vesta Bakireleri'nin tapınağı olarak da bilinmektedir. Aeneas'ın Truva'dan getirdiği söylenen Vesta ateşine göz kulak olmak en önemli görevleriydi" (Philip, 2022, s. 152).

Görsel 4. Sebastiano Ricci, *Hestia*, 1723.

Bakirelik yemini eden Hestia gibi tapındaki soylu ailelerin kızlarından oluşan rahibeler de bekaret yemini etmiştir. Vestal adı verilen rahibelerin en önemli görevlerinden biri de Vesta Ateşi'nin yanmasını sürdürmektir. Romalılar ateşin sönmesi durumunda şehrin uğursuzluğa uğrayacağına inanmışlardır. Tanrıça Hestia'yı (Vesta) konu alan hemen hemen tüm eserlerde ateş yer almaktadır. Bu ateş sembolleri ev, aile, beslenme, hayır işi yapma, ilahi güç ve düzeni anlatmaktadır. Sebastiano Ricci'nin (Görsel 4) Hestia isimli eserinde arkada yanmakta olan ateş üzerinde yiyecekler pişirilip ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır. Resmin ortasında olgun ve mütevazı duruşuyla Hestia betimlenmiştir.

Görsel 5. Peter Paul Rubens, *Mars ve Rhea Silvia*, (1617-1620).

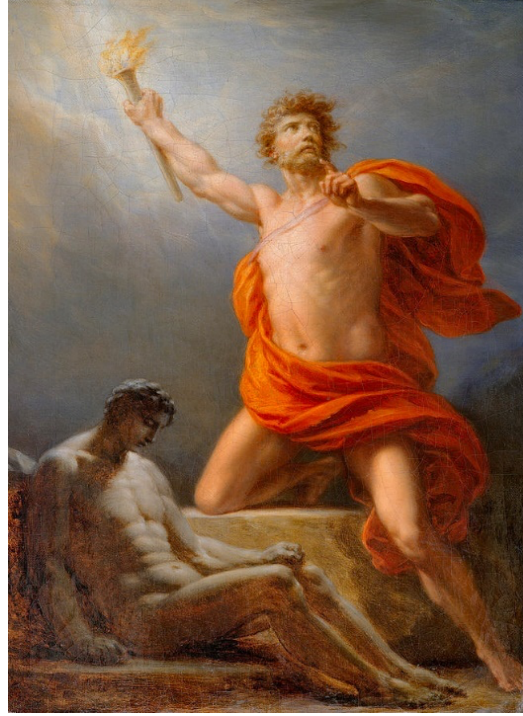
Rubens'in (Görsel 5) Mars (Yunan mitolojisinde savaş tanrısı Ares) ve rahibe Silvia'nın hikayesini konu alan eserde aşk talebinde bulunan savaş tanrısının yaklaştığı bekaret yemini etmiş rahibenin arkasında Vestal ateşi görünmektedir. Bu ateş kendini geri çeken rahibenin verdiği sözü sembolize etmektedir. Ateşin betimlenmesi dolayısıyla onun bir Vestal rahibesi olduğunu anlamaktayız. Alessandro Marchesini'nin (Görsel 6) Yeni Vestal'in Adanması eserinde yanmakta olan ateşin dumanının içerisinde Tanrı ve Tanrıçalar betimlenmiştir.

Görsel 6. Alessandro Marchesini, *Dedication of a New Vestal Virgin*, (1710-1719).

Antik Yunan mitolojisinden Prometheus efsanesinde farklı kaynaklarda farklı anlatımlar söz konusudur. Kaynaklarda Titan olarak betimlenen Prometheus hakkında "insanlığı kurtaran kişi" olarak ve "insanı kil ve sudan yaratan" insan yaratıcısı olarak farklı betimlemelere rastlanmıştır. Tüm hikayelerin ortak noktası Prometheus'un insanlığa armağanı olan ateştir. Zeus'un insanlardan ateşi saklaması

ile dünyada ateş sadece Olimpos'un tepesinde yanmaktaydı. İnsanlığın acı ve keder dolu günlerini sonlandırmak isteyen Prometheus tanrılarının düzenine kafa tutarak ateşi Olimpos'tan kaçırmıştır. Böylelikle insanlığa yaratıcılığı, bilimi ve uygarlığı verip düzeni değiştirmeyi başarmıştır. "İnsanları yeniden ateşe kavuşmuş görünce Zeus'un öfkesi daha bir artmış. Hem insanları hem de tanrılar babasına karşı gelen Prometheus'u cezalandırmak, onu kendi isteğine boyun eğdirmek için yeni çareler düşünmüş. Önce insanlara belâ olsun diye, ilk kadını, Pandora'yı göndermiş" (Cömert, 2010, s. 25). Prometheus, daha sonra Zeus tarafından cezalandırılacak olsa da insanın velinimeti olarak bilinecektir. Jan Cossiers'in (Görsel 7) Ateş Taşıyan Prometheus tablosunda Hephaestus'un atölyesinden ateşi çalarak Olimpos Dağı'ndan ayrılan Titan Prometheus'u tasvir eder. Füger'in (Görsel 8) eserinde ise yerde tükenmiş halde oturan soluk renklerde bir insan ve Titan Prometheus betimlenmiştir. Her iki resimde de ateş kırmızısı vücudunu saran bir kumaş ve elinde yanan bir meşale ile görmekteyiz. Olimpos'tan çalarak insanlığa hediye ettiği ateş hayatta kalmanın, gücün ve bilimin sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 7. Jan Cossiers, *Prometheus Carrying Fire*, (sol).

Görsel 8. Friedrich Heinrich Füger, *Prometheus Brings Fire to Mankind*, 1790-1817.

Pygmalion efsanesinde bahsi geçen Pygmalion isimli bir mitolojik karakterin aşkı arayıp bulamaması ve hayalindeki kadını heykel olarak yapmasını konu alan resimlere baktığımızda (Görsel 9-10-11-12) tüm resimlerde yanmakta olan bir ateş betimlenmiştir. Efsanede, Kıbrıs kralı olarak anlatılan Pygmalion, heykelini yaptığı bu hayali kadına büyük bağlılık göstermektedir. Bağlılığı o kadar kuvvetlidir ki Afrodit (Venüs), onun bu kararlılığını ödüllendirmek ister ve sanatçının, onu canlı bir kadına dönüştürmesi için, tanrılara ettiği duaları kabul ederek heykele can verir. Pygmalion konulu tüm resimlerde yanan ateş aşkın sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır aynı zamanda ona can vermek için Afrodit tarafından görevlendirilmiş varlıkların elinde yanan bir meşale şeklinde ateşin betimlenmesi; ateşin "yeniden doğuşun" ve "yaşamın" sembolü olduğunu göstermektedir.

Görsel 9. Jean Raoux, *Pygmalion Adoring His Statue*, 1717 (Sol).
Görsel 10. Louis Gauffier, *Pygmalion and Galatea*, 1797.

Görsel 11. Jean-Baptiste Regnault, *The Origin of Sculpture (Heykelin Kökeni)*, 1786.
Alternatif başlık: *Pygmalion Heykelini Canlandırmak için Venüs'e Dua Ediyor.*

Görsel 12. Giuseppe Ghezzi, *Pygmalion*, 1695.

Yunan mitolojilerini konu alan farklı eserlerde de ateşin sembolleri farklı anlamlar taşımaktadır. Rubens'in "Savaşın Sonuçları" isimli resminde (Görsel 13) ateş öfkenin sembolü olmuştur. Savaş (Mars) tanrısı ve Aşk (Venüs) tanrıçasına saldıran Alekto, yüksekte tutulan bir meşale ile Mars'ı yıkıcı amacına sürüklemektedir. Alekto, Latince'den "öfke" olarak çevrilmektedir (Charlton & Charles, 1879).

Görsel 13. Peter Paul Rubens, *Consequences of War*, 1637-38.

Antonie Watteau'nun "Çuha Adasına Yolculuk" isimli resminde (Görsel 14) Venüs'ün adasına yolculuğa çıkmaya hazırlanan aşıkların resmedildiğini görmekteyiz. Resmin sol üst köşesindeki meleklerin elinde yanan meşale betimlenmiştir. Bu ateş, aşkı sembolize etmektedir.

Görsel 14. Antonie Watteau, *The Embarkation for Cythera*, 1718-1719.

Görsel 15. Görsel 14 detay.

Antik Mısır mitlerini incelediğimizde, Ra tarafından dünyaya dışı bir aslan olarak gönderilen, Sekhmet olarak adlandırılan tanrıça Hathor neredeyse insanlığı yok etmiştir. Philip'e göre, "Ra, öfkelenen Hathor'u bir kobraya çevirerek alnına yerleştirmiştir" (Philip, 2022, s. 185). Yıkım, savaş ve intikam tanrıçasının hem şifacı olduğu hem de salgınları başlattığı rivayet edilmektedir. Elinde ateş üfleyen bir kobra şeklinde bir asa tutarken gösterilmektedir (Görsel 16). "Firavunların alınlarına taktıkları kobra Hathor'un "yok edici ateşin" sembolüdür. Çoğunlukla aslan başlı kadın biçiminde, elinde ateş saçan bir kobra tutarken resmedilmiş bu kana susamış Mısır savaş tanrıçası düşmanlarını oklarıyla öldürür, bedeni öğle Güneşi gibi ışıldardı" (Wilkinson, 2011, s. 30).

Görsel 16. Tanrıça Sekhmet, *Hathor*.

Ateşin “yeniden doğuş ve arınma” inancı Hindistan mitlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ateş ve kurban tanrısı Agni, her ateşte yeniden doğar. Kir ve günahlarını yakarak dünyayı arındırır. Kuzey Amerika mitlerinde ise benzer bir hikâyeye rastlanmaktadır. Ateşin çalınması ve insanlara hediye edilmesi efsanesi karşımıza çıkmaktadır. Plato yerlilerinden Nimipular doğanın kendisini kutsallaştırmıştır. Hayvanlar ve ağaçların hareket edip konuştuğu hikayelerde çam ağaçlarının ateşin etrafında toplandığı ve onu insanlarla paylaşmadığı anlatılmıştır. Burada ateşi çalan bir Titan değil Kunduz olmuştur.

Bir kış o kadar soğuk geçti ki herkes dondu. Kunduz, çam ağaçlarının ateş etrafında kendilerini ısıttıkları Büyük Ronde Nehri’nde akıntıya karşı yüzdü. Ateşten yuvarlanarak nehre düşen kütüğü yakaladı ve tüm hızıyla yüzerek uzaklaştı. Peşlerine düşen çamlar onu yakalayamadı, çünkü Kunduz nehrin bir yakasından diğerine sıçrayıp durdu ve nehir bu yüzden kıvrımlı bir hal aldı. Çamların çoğu yorgunluktan pes etti; günümüzde hala nehrin kıyısında durmaya devam ederler... O günden beri bu ağaçların içinde yeniden canlanabilecek bir ateş olduğuna inanılır (Philip, 2022, s. 224).

“Japon Mitolojisinde büyükanne ocağı olarak bilinen ateş tanrıçası Fuchi evi ve içinde yaşayanları korur” (Philip, 2022, s. 370). Umay ve Hestia’nın anlatılarında açıkça görüldüğü üzere ateş her kültürde uygarlığı ve ev düzenini temsil etmektedir.

Türk Mitolojisinde Ateş Kültü

Türk Mitolojisinde ateş, varlığını günümüze kadar devam ettirmiş inanışlara sahip olan bir iye olmuştur. “Ateş, hayatın temeli ve bütün insanlığın en önemli varlığıdır. Bundan dolayı bütün insanların ateşe saygı göstermesi ve ateş hakkında bazı şeyleri düşünmesi normaldir” (Ögel, 1995, s. 495). Ateş, bütün Türk dönemlerinde ocak kültürleriyle birlikte anılmıştır. Ateşin ruhu olduğuna inanılmıştır ve buna ateş iyesi/od iyesi denilmektedir. Ateş iyesine duyulan saygıdan üzerine su dökülmez, tükürülmez ve külünü uygun görülen bir yere döküp üstü topraklarla örtülürdü. “Anlatılarda, kayın ağacının yanında yakılan ateşin üstüne de çay ve süt dökmek yoluyla ümitler pekiştirilmeye, bereketli bir av olmasına uğraşılır. Bu av öncesinde de ağaç, su ve ateşin bir araya geldiğini görmekteyiz” (Kalafat, 1999, s. 51).

Ateşin bir ruhu olduğuna inanılması ve bazı kaynaklarda ateşin Tanrı olarak kabul edildiğinin belirtilmesi Türkler için ateşin kutsallığını açıkça göstermektedir. Bu kutsiyet bugüne kadar değişik inanç ve adetlerle yerini korumayı başarmıştır. “Bu inançların kimi öylesine güçlü ve dinamik bir karaktere sahip olmalıdır ki, günümüze kadar ve günümüzde, semavi dinlere rağmen, varlıklarını korumaktadırlar” (Kalafat, 1999, s. 2). Ateş kültürünü incelemek için yaratılış destanlarından itibaren derin bir araştırılma yapılması gerekmektedir. “Alaz Han,

Türk ve Altay mitolojisinde Ocak Tanrısı olarak betimlenmektedir. Alas Han olarak da bilinir. Evlerdeki ateşi korur. Ocak ve içindeki ateşi kutsaldır ve ona saygılı davranılmalıdır” (Karakurt, 2011, s. 21). Ateşin, ocak kültürü ile birlikte anılmasından dolayı Tanrıça Umay ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir. “Altay-Sayan Türklerinin hepsinde Şaman, Umay Ana’yı ateş ruhuyla birlikte hatırlar ve onları birbirinden ayrı tutmaz” (Bayat, 2021, s. 70). Türklerde ocak ateşi evi ve evin soyunu simgelemektedir. “Ocağın sönsün”, “ocağının ateşi tütmesin” gibi söylemlerle, söylenen kişinin soyunun devam etmemesi dilenmiştir. Tanrıça Umay’ın yeni doğum yapmış anne ile bebeğin koruyucusu dolayısıyla soyun koruyucusu olarak düşünülmesi ateş ile bağlantısını güçlendirmektedir. “Bir bereket ve hayat kaynağı olarak inanılan ateşi Türkler Ocaktan dışarı vermeyi uğursuzluk olarak kabul ederlerdi ve başka boydan kişilere asla ateş vermezlerdi” (Kalafat, 1999, s. 59). İstiklal Marşı’nın “Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.” dizisinde Mehmet Akif Ersoy’un ateş ve ocak kültürünü yansıttığını açıkça görmekteyiz.

Türklerde ateş iyileşmenin, hastalıklardan korunmanın, arınmanın ve kötülükten korunmanın sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. “Bizans kaynaklarına göre Zemarkhos’un Göktürk hükümdarının huzuruna çıkmadan önce, iki ateş arasından geçirilmiş ve temizlenmiştir” (Çoruhlu, 2021, s. 105). Alazlama olarak da bilinen açık yaranın kızgın ateşle dağlanması da ateşin iyileştirici gücüne olan inançtır. Günümüzde bu yöntem kırsal kesimlerde hala kullanılmaktadır. “Tuva Türkleri her yıl sonbaharda ateş bayramı icra etmektedir. Gelmiş geçmiş diğer pek çok Türk topluluğu gibi ateşin temizleme özelliğine önem veriyorlardı” (Çoruhlu, 2021, s. 106). Günümüzde devam eden en büyük inanışlardan biri de bu olmaktadır. Evlenecek kişilerin kuracağı ev ve birlikteliği koruması için bazı ritüeller yapılmaktadır. Çıra dağıtmak ve kına gecesinde ateşle gelinin etrafında dönmek gibi gelenekler bizlere ateşin koruyuculuğuna olan inanışların devam ettiğini göstermektedir.

Türklerin Ergenekon’dan çıktığı tarih olarak inanılan 21 Mart tarihi aynı zamanda doğanın uyanışı ve baharın başlangıcı olarak kutlanmaktadır. Bayram olarak kabul edilip kutlamalar yapılan Nevruz’da ateş yakılır ve üzerinden atlayan kişinin bir yıl boyunca kötülüklerden uzak kalacağına, kişinin hastalıklarından kurtulup arınacağına dolayısıyla sağlıklı olacağına inanılmaktadır. Nevruz, cemrelerin toprağa düşmesiyle şubat ayında başlamaktadır. Son cemre de düştükten sonra doğa, gökyüzünden düşen ateş ile yeniden doğar. Cemre kelimesi Arapça kökenli olup “ateş, ateş parçası” (Doğan, 1994, s. 184) demektir. Nevruz’un Ergenekon’a kadar dayanan çok eski bir bayram ve ritüel olduğunu bilmekteyiz. Yaratılışı, yeniden doğuşu ve baharın gelişi ile doğanın uyanmasını sembolize etmektedir. “Ateş kültürü ile ilgili uygulamaların büyük bir kısmı Türklerin Yengi Gün (Nevruz) olarak kutladıkları ilkbahar bayramında korunmuştur. Ateşin kutsallığı, arındırıcı rolü, birleştiricilik işlevi, diriliği simgelemesi, Nevruz kutlamalarında ön plandadır” (Bayat, 2021, s. 135). Çünkü Türkleri hayatta tutan ateş, evreni canlandıran güneşin dünyadaki uzantısıdır.

Yaratılış ve yeniden doğuşun bir diğer sembolü olarak kabul edilen; İran Mitolojisinde Simurg, Türk ve Macar Mitolojilerinde Tuğrul, Dürül, Toğrul ve Doğrul olarak adlandırılan Anka/Zümrüd-ü Anka kuşu birçok mitolojide karşımıza çıkmaktadır. Yeniden doğuş ve ölümsüzlük en temel sembolleridir. Yunan mitolojisinde Phoenix, Çin’de Tanniao ve farklı kültürlerde Homa ya da Rokh adına rastlanmıştır. “(Toğ/Doğ) kökünden türemiştir. Doğan (yeniden dirilen) anlamlarını taşır” (Karakurt, 2011, s. 208).

Mitlerden Sinema ve Edebiyat Örnekleri

Edebiyat ve sinemadan ateş sembollerinin kullanıldığı filmlerden ve yapımlardan örnek verecek olursak; Narnia Günlükleri serisinde “Ateş Çiçeği Özü” her yarayı iyileştiren bir sıvı (ilaç) olarak karşımıza çıkmaktayken aynı arındırıcı ve iyileştirici özellik Harry Potter serisinde Zümrüd-ü Anka kuşu ile gelmektedir. Anka kuşunun bir damla göz yaşı tüm yaraları iyileştirir. J.K. Rowling, Zümrüd-ü

Anka kuşunu kitaplarında kahramanların yardımcısı olarak betimlemiştir. Anka Kuşu yaşam ve irade ateşi, dönüşüm, özgürleşme ve yeniden doğuş kavramlarını sembolize etmektedir. Bu efsanevi kuşun ölümünün yanarak olması ve küllerinden yeniden doğması onun sembolizminin en önemli noktasıdır. Bir diğer evren olan DC yaratımı Wonder Woman filmlerinde kahraman olan amazonların arasında yetişmiş tanrıça Diana (Yunan mitolojisinde Artemis), Hestia'nın altın kemendini bir silah olarak kullanır. Tanrıça Diana düzen ve insanların iyiliği için savaşır. Altın kemendi kullandığı kişi istemese de doğruları söyler, ona direnmek acı verir. Bu kement ateşten oluşan bir halat (ip) olarak karşımıza çıkmaktadır. Tolkien'in kitaplarında ateş hem yaratımı ve yıkımı aynı zamanda sınırsız gücü sembolize etmiştir. Yüzüklerin Efendisi serisinde zıtlıkların savaşı vardır. Işık ile karanlık savaş halindedir ve karanlık olan taraf, kötülük ateşle betimlenmiştir. Seride büyük gücün simgesi olan "Güç Yüzüğü" bir dağın ateşinde dövülmüştür ve yok edilmesi de ancak aynı dağın ateşine atıldığında gerçekleşmiştir. Aynı seride, karanlık güçlerin saldırısı altında olan Gondor, işaret kulelerini yakarak Rohan Krallığı'nın yardımını istemiştir. Seri boyunca açıkça betimlenen, ateşin yıkımına yani karanlığa karşı zıt bir sembol olmuştur. Ateşle gelen umudu ve kurtuluşu sembolize etmiştir. Marvel evreninde İskandinav mitolojisinden esinlenen Thor serisinin bir filmi olan Ragnarok'ta (İskandinav mitolojisinde kıyamet) ancak sonsuz alev ile gerçekleşecektir. "Eternal Flame" olarak adlandırılan bu ateş hiç sönmeden yanar ve filmde "İşte gerçek güç budur... Sonsuz alevle yeniden doğ" replikleri kullanılarak ölü askerler diriltirmiştir. George R. R. Martin'in kitaplarından uyarlanan Game of Thrones serisinde Khaleesi'nin (Khal eşi), soyu tükenmiş ejderhaların taşlaşmış yumurtaları ile alevlerin içinden yanmadan çıkabilmesi şaman efsanelerine benzemektedir. "İnanca göre Şamanın ruhu öteki dünyada arındığı için ateşte yanmaz" (Bayat, 2021, s. 125). Khaleesi ile birlikte ateşe maruz kalan soyu tükenmiş ejderhaların taşlaşmış yumurtaları da ateşle birlikte yeniden doğmuştur. Bahsi geçen yapımların içerisinde ateş, güç, ölüm ve yeniden doğuş, aşk, doğruluk, iyileştirme, özgürlük, dönüşüm kavramlarına dair inançları sembolize etmiştir.

Yaşayan Ateş Kültü: Günümüze Kadar Ulaşan Ritüel ve İnanışlar

- Olimpiyatların açılış seremonisinde sporcular ellerinde yanan bir meşale ile büyük ateşi yakmak için koşmaktadırlar. Olimpiyatlar boyunca yanan ateş insanın yeniden varoluşunu, yeteneklerini ve hayatta kalma içgüdüsunü yansıtmaktadır. Bu ritüel Prometheus'un ateşi Olimpos'tan kaçırap insanlara hediye edişini simgelemektedir.
- Hıdırellez ve Nevruz bayramında ateşin üzerinde atlamak, ateşin temizleyici arındırıcı özelliği olduğuna inanılmasından gelmektedir.
- Ateşe su dökmemek, Yakılan ateş sonrası ateşe su dökülmekten kaçınılır, ateşin kendisinin sönmesi beklenir veya toprakla örtülür.
- Yaranın ateşle dağlanması, Anadolu'da yaygın ismi ile 'alazlama' tedavi yöntemi ateşin temizleyici ve iyileştirici gücünün olduğuna inanılmasındandır. Demiri ateşte tutup kızdırma amaçlanırken aynı zamanda steril etme amacı da vardır.
- Düğünlerde çıra dağıtılması ve kına gecelerinde mum yakılması günümüzde belki de en yaygın geleneklerimizden biridir. Kına gecesinde gelinin kınasını yakacak olan kişi elinde kına ve üzerinde mumlar olan tepsiyle gelinin etrafında döner ve başının üzerinde döndürdüğü tepsiyi daha sonra gelinin başının üzerinde gezdirir. Ateşi taşıyan kişi aynı zamanda gelinin eline kınayı yakan kişidir. Mutlu bir evliliği olan, sağlıklı, çocukları olan, anne babası hayatta olan ve maddi refah içinde olan bir kadın tarafından bu tepsi taşınır ve gelin adayına kınası yakılır. Böylece gelinin hayatının kınayı yakan kadını gibi olacağına, mutluluğu ve şansının geline geçtiğine inanılmaktadır. Ortadaki gelin adayının etrafında dönen bu bereketli kadının etrafında da genç kadınlar ellerinde tek bir mum taşıyarak bu ışıktan ve

bereketten dilerler. Bu da ateşin kötü ruhları uzaklaştırdığı inancından ve uğur getirdiğine olan inançtandır.

- Evlendiği zaman kızlar veya evin büyükleri, ateşte tereyağı eritip yaşayacakları evin kapısına sürerler. Ateş iyesinin nazardan ve kötülüklerden koruyacağına duyulan inancın süregelen halidir.
- Kurşun döktürmek, yine ateşin kötü ruhları ve enerjiyi kovma ve nazarı defedeceği inancından gelmektedir.

Sonuç

Yüzyıllar boyunca edebiyatta ve sanatta ateş sembolizminin farklı yansımaları olmuş, çeşitli destanlarda ve menkıbelerde ateşe yer verilmiştir. Her yıl pasta üstünde mumları söndürmemiz, bir dilek dilerken mum veya dilek fenerleri yakıp gökyüzüne uçurmamız gibi ateşle ilgili inanç ve ritüellerimiz, yüzyıllar boyu ateşin kutsallığını kabullenişimizdendir. Ateş, içerisinde daima farklı gizemler barındırması, farklı alegorilere sahip olması; sanat, edebiyat ve sinemada sıklıkla kullanılan bir metafor ve sembol olmasına sebep olmuştur. Ateş, aynı anda aydınlanma ve arınma, yeniden doğuşu ve yok olmayı, aşkı ve nefreti, umudu ve hüznü ile yıkım ve acıyı sembolize edebilmektedir. Edebiyat, sanat ve dindeki tüm büyük semboller arasında belki de hiçbir sembol ateşten daha belirsiz ve iki ucu keskin değildir.

KAYNAKÇA

- Bachelard, G. (1999). *Ateşin Tinçözümlemesi* (Nail Bezel, Çev.). Öteki Yayınevi.
- Bayat, F. (2021). *Türk Mitolojik Sistemi II*. Ötügen.
- Charlton T. L., Charles S. (1879). *Veritas & Alecto, A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve İkonografi*. De Ki Basım Yayın.
- Çobanoğlu, Ö., Yıldırım, N., Tökel, D.A., Tekin, G. & Doğan, M.C. (2019). *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları*. Prof.Dr. Ömür CEYLAN, Doç.Dr. Adem KOÇ (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın.
- Çoruhlu, Y. (2021). *Türk Mitolojisinin Kısa Tarihi*. Alfa.
- Doğan, D., M. (1994). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ülke Yayın.
- Gülyüz, B., G. (2019). İslam Öncesi Türk Kültüründe Ateş ve Ateşe Hükmedenler (Maddi Kültür İzleri Işığında). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 201-223.
- Harari, Y., N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. Kolektif.
- Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Karakurt, D., (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. Türkiye.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi Cilt II*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- Philip, N. (2022). *Mitoloji, Dünyanın En Bilinen 200 Çarpıcı Fabl, Destan ve Efsanesi* (Efe Erdal, Çev.), Kronik Yayınları.
- Strong's Hebrew Lexicon, (2022, Kasım 25). Saraph, *Blue Letter Bible*, <https://www.blueletterbible.org/lexicon/h8314/kjv/wlc/0-1/> adresinden 25 Kasım 2022 tarihinde erişilmiştir.
- Teresa of Avila (1515–1582). *The Life of St. Teresa of Jesus, of The Order of Our Lady of Carmel*. (David Lewis, Çev. From The Spanish). Third Edition Enlarged. Rev. Fr. Benedict Zimmerman, O.C.D.
- Wilkinson, K. (2011). *Semboller ve İşaretler* (Seda Toksoy, Çev.). Alfa Yayınevi, İstanbul.

GÖRSELLER

Görsel 1: <http://birgunbiryerde.blogspot.com/2014/11/bernini-azize-teresann-vecdi.html>

Görsel 2:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Saint_Augustine_by_Philippe_de_Champaigne.jpg

Görsel 3: <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/alegoria-de-la-caridad/95d3d5cc-4af1-4c0d-b03c-a9e1c1e6481f>

Görsel 4: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Sebastiano_Ricci_052.jpg

Görsel 5: https://en.wikipedia.org/wiki/Mars_and_Rhea_Silvia

Görsel 6: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alessandro_Marchesini_-_Dedication_of_a_New_Vestal_Virgin_-_WGA14054.jpg

Görsel 7: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Cossiers_-_Prometheus_Carrying_Fire.jpg

Görsel 8:

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Heinrich_fueger_1817_prometheus_brings_fire_to_mankind.jpg

Görsel 9: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pygmalion_\(Raoux\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pygmalion_(Raoux).jpg)

Görsel 10:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Pygmalion_%26_Galatea_\(Louis_Gauffier\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Pygmalion_%26_Galatea_(Louis_Gauffier).jpg)

Görsel 11: <https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/joconde/000PE012180>

Görsel 12: <https://www.mfab.hu/artworks/pygmalion-2/>

Görsel 13:

https://en.wikipedia.org/wiki/Consequences_of_War#/media/File:Los_horrores_de_la_guerra.jpg

Görsel 14: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Embarkation_for_Cythera

Görsel 16: <https://ozhanozturk.com/2018/04/29/sekhmet-misir-mitolojisi/>

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.